

Miran Aplinc

»Med onimi delavci, ki so sejali med ljudstvo narodno zavest«

Dr. Fran Mayer v Šoštanju

APLINC Miran, profesor zgodovine, kustos, Muzej usnjarstva na Slovenskem, SI-3325 Šoštanj, Primorska 6 h

323.1 (497.4Šoštanj=163.6):929Mayer F.
929Mayer F.

»MED ONIMI DELAVCI, KI SO SEJALI MED LJUDSTVO NARODNO ZAVEST«

Dr. Fran Mayer v Šoštanju

Iz Šoštanja, majhnega provincialnega spodnještajerskega mesta, izhaja nekaj izjemnih osebnosti, med katerimi ima posebno mesto odvetnik dr. Fran Mayer (1866–1940). V Šoštanj je prišel leta 1898 in se naselil v novozgrajeni enodružinski meščanski vili v bližini okrajnega sodišča. Kot odvetnik, intelektualec in narodno zaveden Slovenec je v obdobju od 1900 do 1910 zasedal bolj ali manj uspešno vodilno mesto v predstojništvu slovenskega denarnega zavoda v Šoštanju. Po prvi svetovni vojni je bil občinski gerent in leta 1920 pobudnik ustanovitve meščanske šole v Šoštanju. Kot dolgoletni župan Občine Šoštanj mesto ima odločilne zasluge za izgradnjo javnega vodovoda za Šoštanj leta 1931, s čimer je bila izboljšana modernizacija življenja in higienske razmere. Družina Mayer je s svojim družabnim življenjem, odprtim za športne aktivnosti in umetnost, prinašala v Šoštanj meščanski milje, ki danes v drobcih še vedno ostaja v spominu meščanov.

Ključne besede: Fran Mayer, Šoštanj, meščanstvo, modernizacija

APLINC Miran, BA History, Custodian, The Museum of the Leather Industry in Slovenia, SI-3325 Šoštanj, Primorska 6h

323.1 (497.4Šoštanj=163.6):929Mayer F.
929Mayer F.

»AMONG THE WORKERS WHO HAD SOWN NATIONAL AWARENESS AMONG PEOPLE»

Dr. Fran Mayer in Šoštanj

Šoštanj, a small provincial town in Lower Styria, is famous for several exceptional personalities. The lawyer Dr. Fran Mayer (1866-1940) has a special place among them. He moved to Šoštanj in 1898 and settled in a newly built, single-family bourgeois villa near the District Court. As a lawyer, intellectual and nationally-conscious Slovenian, he presided with varying success over the Board of the Financial Institute in Šoštanj between 1900 and 1910. After the First World War, he was the municipal manager. In 1920 he initiated the establishment of a public school in Šoštanj. As a long-term mayor of the Municipality of Šoštanj, he played a decisive role in the construction of the public water-supply system in Šoštanj in 1931, which improved and modernized town life and hygienic conditions. With its openness to sports activities and art, the Mayer family's social life introduced the bourgeois milieu to Šoštanj, the fragment and legacy of which persist, in the memory of the citizens even today.

Key words: Fran Mayer, Šoštanj, bourgeoisie, middle-class, modernization

»Pravi športsmen in znan narodnjak«

Ob prestavitvah uradnikov leta 1871 je Josip Vošnjak v *Spominih* zapisal: »Pošteni narodnjak, svetovalec deželne sodnije Mayer, ki so ga leta 1862 zaradi njegovega neomahljivega narodnega prepričanja potisnili za sodnika v Sevnico,« je bil leta 1870 upokojen.¹ V tem času je bil Jakob Mayer v malem trgu Sevnica² nastavljen kot predstojnik³ okrajnega sodišča.⁴ Poročen je bil s Henriette, rojeno Deutschmann, iz ugledne celjske meščanske rodbine, ki je izhajala iz Šentilja pri Velenju.⁵ V Sevnici na hišni številki 63 v stavbi okrajnega sodišča, kjer so imeli Mayerji stanovanje, se je zakoncema 3. junija 1865 kot prvi otrok rodila hči Maria.⁶ Leto kasneje, 19. maja 1866, se je rodil sin Franz Xaver Jakob Mayer.⁷ Naslednjega dne sta bila pri krstu novorojenca botra Franz Kamerer, takratni župan v Celju, in žena Teresia Kamerer.⁸ V družini Mayer se je 4. oktobra 1868 rodil še sin Karel, ki pa je umrl naslednjega dne.⁹ Po nekaj letih službovanja v Sevnici je bil Jakob Mayer leta 1870 upokojen, zato je hotel v Celju odpreti odvetniško pisarno, vendar mu graška višja deželna sodnija sprva tega ni dovolila. »Najvišji sodni zbor na Dunaju, kamor se je obrnil, je ugodil njegovi prošnji in Mayerje odprl v Celju odvetniško pisarno.«¹⁰ Družina se je s tem preselila v Celje, kjer je mladi Fran nadaljeval šolanje,¹¹ vendar je oče Jakob že leta 1871 umrl. Čez eno leto se je mati Henrietta poročila z inž. Mihaelom Vošnjakom po rodu iz Šoštanja, ki ga poznamo kot železniškega strokovnjaka, ustanovitelja slovenskega združenja, deželnega in državnega poslanca. S to poroko je Henrietta prinesla možu v zakon

Dr. Fran Mayer (Zasebni arhiv družine Pipuš iz Slovenskih Konjic)

veliko imetje v Celju.¹² Leta 1882 se je v njunem zakonu rodil edini sin, kasnejši dr. prava Bogumil Vošnjak¹³, polbrat Frana Mayerja.¹⁴ Mladi Fran Mayer je po končanih srednji šoli najprej v Celju in kasneje Ljubljani, kjer je bil sošolec dr. Kreka in pesnika Gestrina, študiral pravo v Gradcu. Kot odvetniški koncipient je služboval v Celju v odvetniških pisarnah dr. Dečka in dr. Serneca.

Leta 1898 je v Gradcu z »izbornim« uspehom opravil odvetniški izpit in se 15. junija, že kot samostojen odvetnik naselil v Šoštanju.¹⁵ Trg je takrat predstavljal gospodarsko in upravno središče Šaleške doline in je med drugim imel tudi sedež okrajnega sodišča in notarja.¹⁶ Z nastanitvijo dr. Mayerja je Šoštanj dobil tudi odvetnika, ki je bil, kot je leta 1898 poročal *Slovenski narod*, »pravi športsmenin znan narodnjak.«¹⁷ Desetletja kasneje je v *Slovincu* zapisano, da je v času prebujanja slovenskega naroda in narodnostnih bojev sodeloval z dr. Raičem, dr. Šucem in šoštanjским rojakom dr. Josipom Vošnjakom in bil »med tistimi, ki so sejali med ljudstvo narodno zavest.«¹⁸ V slikovitem poročilu volilne agitacije v Dobrni je o takšni zavzetosti za narodno zavest pisal v *Spominih* tudi Josip Sernec.¹⁹

¹ Vošnjak, J., *Spomini*, str. 375.

² *Slovenec*, 19. 5. 1931. Dr. Fran Mayer – 65 letnik. Fran Mayer je bil po rodu iz Sevnice v Posavju; Stopar, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji I.*, 2001. Omenjeni je 4. maja leta 1882 za 165.000 goldinarjev kupil gospodstvo Boštanj – Savenstein; Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 94. Prvotno smo predvidevali, da je v sorodu s pl. Franzem Mayerjem Melnhofom, nekdanjim lastnikom gosposčine Boštanj pri Sevnici. Vendar podatki iz rojstnih matičnih knjig tega niso potrdili.

³ K. k. Komitäsgerichtsraith und Bezirksvorsteher.

⁴ Danes Glavni trg 30, kjer je tedaj domovalo in domuje še danes Okrajno sodišče v Sevnici.

⁵ Vošnjak, B., *Ob stoletnici Mihe Vošnjaka, prvega slovenskega združenja*, str. 11.

⁶ NŠAM, RMK župnije Sevnica 1860–1870, str. 150. Maria Theresia Henriette Mayer rojena 3. junija 1865, botra Franz Kamerer in žena Terezija. Vošnjak, J., *Spomini*, str. 152. Franz Kamerer je bil mesar, žena Terezija pa je imela pekarijo v Celju in je bila teta Josipu Vošnjaku.

⁷ Franz Xaver Jakob Mayer (19. 5. 1866 – 6. 1. 1940), v nadaljevanju Fran Mayer.

⁸ NŠAM, RMK župnije Sevnica, 1866–1870, str. 172.

⁹ NŠAM, RMK župnije Sevnica, 1866–1870, str. 213.

¹⁰ Vošnjak, J., *Spomini*, str. 375.

¹¹ Ustni vir: Andrej Pipuš, *Slovenske Konjice 2010. Po družinski tradiciji naj bi dosegel pravniško izobrazbo.*

¹² Vošnjak, B., *Ob stoletnici Mihe Vošnjaka, prvega slovenskega združenja*, str. 11–14. Henrietta Mayer, rojena Deutschmann, je v zakon prinesla veliko imetje: tri meščanske hiše in zemljišča na Otoku v Celju.

¹³ Dr. Bogumil Vošnjak (1882–1959).

¹⁴ Vošnjak, B., *Ob stoletnici Mihe Vošnjaka, prvega slovenskega združenja*, str. 11–14; Aplinc, *Vošnjaki industrijalci iz Šoštanja*.

¹⁵ *Slovenski narod*, 4. 7. 1898, št. 148. Osebne vesti.

¹⁶ Hribernik, *Mesto Šoštanj*.

¹⁷ *Slovenski narod*, 4. 7. 1898, št. 148. Osebne vesti.

¹⁸ *Slovenec*, 19. maj 1931. Dr. Fran Mayer – 65 letnik.

¹⁹ Sernec, *Spomini*, str. 57.

»Ne gre, da bi se nedolžnim kmetom naprtilo, kar je zakrivila brezvestna prvaška gospoda.«

Kot ugleden odvetnik in znan narodnjak,²⁰ je bil Fran Mayer od leta 1900 do 1910 ravnatelj Hranilnice in posojilnice v Šoštanj, slovenskega denarnega zavoda, ki je deloval od ustanovitve leta 1874 vse do leta 1921, ko je bila hranilnica ukinjena.²¹ Leta 1908 je zaradi nelikvidnosti prišlo do resnih pretresov v Hranilnici in posojilnici v Šoštanju. Razlogi za propad šoštanjske hranilnice in posojilnice so relativno poznani,²² vendar vseeno pogledimo potek dogodkov in lokalne odmeve.

Časopis *Štajerc*, ki je junija 1913 poročal o polomu Šoštanjske posojilnice, je zapisal, »da že od leta 1882, zlasti pa od leta 1900 v posojilnici ni vse kot bi moralo biti.«²³ O tem priča tudi pismo Josipa Vošnjaka iz leta 1911, v katerem razjasnjuje propad šoštanjske posojilnice.²⁴ Članek v *Štajercu* prinaša podroben seznam izvoljenih članov vodstva in nadzorništva hranilnice na občnih zborih v letih od 1899 do 1912. Z manjšimi spremembami se je vodstvo in nadzorstvo hranilnice obdržalo vse do leta 1910.²⁵ V prvih nekaj letih je bilo delovanje hranilnice relativno uravnoteženo in nepoznano v javnosti vse do leta 1908. Eden od razlogov poloma hranilnice v Šoštanju so bile likvidnostne težave tovarnarja in usnjarja Ivana Vošnjaka, vendar bomo videli, da so pri tem sodelovali tudi drugi.²⁶ Leta 1902 je Ivan Vošnjak, v upanju na gospodarski uspeh, postavil novo tovarno usnja in elektrarno za potrebe nove tovarne in razsvetljavo takratnega trga Šoštanj. Vendar investicija, zaradi katere se je močno zadolžil, ni prinašala pričakovanega dobička tudi zaradi vpliva gospodarske krize in močne konkurence na trgu. Zaradi teh različ-

nih razlogov je leta 1908 Tovarna usnja Ivana Vošnjaka prišla v stečaj.²⁷ Gospodarske težave so se tako posredno pokazale tudi v delovanju hranilnice, ki je leta 1908 zašla v resne težave. Te težave je komentator v *Štajercu* odkrito označil za polom Slovenske hranilnice v Šoštanju, ki ga je primerjal s podobnim polomom posojilnice v Laškem, v katerem pa so člani predstojništva in nadzorništva uspeli poplačati dolgove v višini 109.000 kron. V šoštanjskem primeru pa so stvari potekale drugače. Zaradi poloma hranilnice je prišlo do sodne obravnave na Okrožnem sodišču v Celju. Komentator v *Štajercu* je ugotavljal: »Na tisoče kron od šoštanjske posojilnice je dajalo brez potrebne hipotekarne varnosti, to pa seveda takratnim slovensko-prvaškim mogotcem v Šoštanju zgolj iz političnih vzrokov. V času od leta 1900 do 1908 se je napravilo na tisoče kron posojilničnega denarja / ... /, kar Slovenci sami očitajo svojim prvakom. / ... / tisti, ki so si tekom let iz krvavih kmetijskih žuljev bogastvo nakopičili, ki so v težkem trudu od ust prišparane kmetijske denarje zaradi propada skozi okno metali, naj bi ostali nekažnovani. Kdor to zagovarja, zagovarja navaden rop.« V nadaljevanju pisec članka začne z ugotavljanjem osebne odgovornosti posameznikov nekdanjega nadzorništva.²⁸ »Nekateri teh ljudi skušajo z vsemogočimi transakcijami svojega premoženja, vendar jim to ne bo uspelo. Sedanji mogotci v posojilnici ne zmorejo ali ne znajo stopiti na prste tistim, ki so se okoristili. Za posojilnico resda stoji Zadruga zveza v Celju, vendar se polom posojilnice že odraža na delovanju drugih posojilnic. Če bi vlada vedela, v kakšnem stanju je posojilnica, ne bi namenjala sredstev za sanacijo, sanirajo se le tiste, ki so sposobne nadaljnega življenja. To pa ne moremo trditi za posojilnico v Šoštanju. Prebivalstvo je že izgubilo zaupanje v posojilnico proti kateri tečejo tožbe in izvržbe prisilne poravnave. Denarja več ni, dolg pa naj bi znašal že 200.000 K.«²⁹

Zanimiva je sprememba pravil hranilnice, kar potrjuje vzroke za krizo. Hranilnica in posojilnica v Šoštanju je 12. marca 1908 zahtevala spremembo pravil, ki so jih obenem z novimi člani načelstva vpisali v sodni register.³⁰ Po novih določilih člani ravnateljstva praviloma nebi smeli dobivati posojil v posojilnici, voljeni naj bi bili za eno leto, blagajnika pa naj bi volili iz vrst ravnateljstva. Spremembe kažejo na hude nepravilnosti znotraj dotedanjega ravnateljstva.³¹

²⁰ Slovenski narod, 4. 7. 1898, št. 148. Osebne vesti.

²¹ Orožen, Denarništvo v Celju, str. 25; Videčnik, Denarništvo v Šaleški in Zgornji Savinjski dolini, str. 33–38; Štajerc, 20. 7. 1913, št. str. 29. Posojilnica v Šoštanju pred konkurzom. Zapis: C. Kraljevo okrožno sodišče vpis v zadrugi register pod številko Firm 26/12. Gen. I 6.

²² Orožen, Denarništvo v Celju, str. 25; Videčnik, Denarništvo v Šaleški in Zgornji Savinjski dolini, str. 33–38; Aplinc, Vošnjaki industrijalci iz Šoštanja.

²³ Štajerc, 29. 6. 1913, št. 26. Posojilnica v Šoštanju pred konkurzom.

²⁴ Arhiv Muzeja Velenje. Pismo z dne 3. aprila 1911, v katerem dr. Josip Vošnjak razjasnjuje propad šoštanjske posojilnice.

²⁵ Štajerc, 20. 7. 1913, št. 29. Posojilnica v Šoštanju pred konkurzom. Na občnem zboru 12. februarja 1899 so bili na Občnem zboru hranilnice izvoljeni: direktor Ivan Vošnjak, kontrolor Miha Tajnik, nadzorniki Vincenc Ježovnik, Martin Pirtovšek, Ivan Krajnc in Martin Hleb. 12. oktobra 1900 je umrl notar Kavčič in takrat je bil odvetnik dr. Fran Mayer postavljen za začasnega direktorja. Na občnem zboru 14. maja 1901 je bil za direktorja izvoljen dr. Mayer, blagajnik Ivan Vošnjak, kontrolor Miha Tajnik, nadzornik Franc Rajšter in Josip Ravljen.

²⁶ Videčnik, Denarništvo v Šaleški in Zgornji Savinjski dolini, str. 33–36;

²⁷ Aplinc, Vošnjaki industrijalci iz Šoštanja.

²⁸ Franc Rajšter, Miha Cerovšek, Johan Goričar, Martin Hleb, Johan Dvornik, Leopold Pačnik, notar Vinko Kolšek, Ivan Tajnik, dr. Fran Mayer.

²⁹ Štajerc, 29. 6. 1913, št. 26. Posojilnica v Šoštanju pred konkurzom.

³⁰ Iz načelstva sta izstopila Ivan Vošnjak in Mihael Tajnik. Novi člani načelstva so postali: Vinko Kolšek kot namestnik ravnatelja dr. Frana Mayerja, Martin Hleb, Jože Košan, Franc Schwarz, Alojz Trobej in Valentin Zager.

³¹ Videčnik, Denarništvo v Šaleški in Zgornji Savinjski dolini, str. 33–38;

Afera je zdaleč prerasla lokalne okvire. 22. decembra 1908 je v državnem zboru na Dunaju skupina poslancev pod vodstvom Marckhla in Einspienerja vložila interpelacijo, v kateri so postavili nekaj vprašanj notranjemu in pravosodnemu ministrstvu o ukrepih glede šoštanske posojilnice. Opozorili so na razburjenje med prebivalstvom, na nezakonito poslovanje zavoda, zlorabe položaja ravnateljstva, težke obtožbe javnosti zoper Ivana Vošnjaka, ki so ga aretirali. Opozorili so na zapoznele ukrepe oblasti in postavili vprašanje, zakaj za take zavode ne veljajo ostri nadzorni predpisi kot za regulativne denarne zavode. Menili so, da je zaradi teh dogodkov v Šoštanju tudi slovensko časopisje tendenciozno ščuvalo k bojkotu Celjske mestne hranilnice, ki je bila soliden zavod. Na koncu so vprašali, kaj namerava vlada storiti v prihodnje za preprečitev podobnih dogajanj. Poziv v državnem zboru je seveda spodbudil vrsto ukrepov oblasti, pri tem pa je bilo izrečenih veliko ostrih besed na račun slovenstva in gospodarskega osamosvajanja.³² Medtem se je v dogajanje vključil tudi štajerski deželni zbor in v zvezi z zapletom v šoštanski posojilnici državnemu namestništvu postavil vrsto vprašanj. Zanimalo ga je ali se izvajajo redne revizije tudi takih zavodov, kot so posojilnice, kakšna je politika odobravanj in podaljševanj posojil, kako se spremlja posojilojemalčevo poslovno delovanje s strani posojilnice. Deželni zbor Štajerske je menil, da ne bi prišlo do takih zlorab, če bi se upoštevalo, da je Zadruga zveza v Celju po zakonu dolžna izvajati redne revizije. Na koncu so zagrozili, da bodo o vsem obvestili še ministra za notranje zadeve in pravosodnega ministra na Dunaju.

Javnost se je na težave hranilnice burno odzvala, tako je *Štajerc* še leta 1913 na prvi strani obravnaval polom posojilnice v Šoštanju. V članku je med drugim zapisano: »Ne gre, da bi se nedolžnim kmetom naprtilo, kar je zakrivila brezvestna prvaška gospoda.«³³ 29. junija 1913 je bil v gostilni Breschnik (Breznik) v Šoštanju organiziran kmetski shod, na katerem je govoril odvetnik dr. Petrischek o razmerah posojilnice v Šoštanju. V nadaljevanju članka komentator ugotavlja, da »Merodajni voditelji te posojilnice sodijo pod ključ, to je gotovo. Pa žalibog je oblast v tem slučaju jako nezanesljiva.« Voditelji posojilnice so si predstavljali, da »/ ... / bode poplačilo brezvestnosti in lumparije posojilničnih mogotcev iz denarja davkoplačevalcev.« Klerikalna poslanca Korošec in Verstovšek sta imela v ta namen pogovor z ministrskim predsednikom grofom Stürgkhom za dostop do sredstev iz »sklada zoper po ujmi in suši prizadeti škodi.« Torej denar namenjen tistim, ki jim je toča, mráz ali povodenj naredila škodo. Komentator je ugotavljal, »da se denarja

davkoplačevalcev ne bi smelo upravljati za takšne namene, ampak naj dolg poplačajo krivci.« Tako se je »2. marca 1910 pred c. k. sodnijo slovenski advokat dr. Fran Mayer zavezal, da plača svoj dolg pri posojilnici v višini 92.000 K do 1. prosinca 1911 v mesečnih obrokih po 100 K, sicer bi sledil rubež.« Dr. Mayer je v resnici plačal le 20.000 K, ostalega dolga niso izterjali. Takšnih dolžnikov in bivših članov predstojništva in nadzorstva posojilnice pa je bilo še več. 26. junija je bilo v Hotelu Rajšter v Šoštanju zborovanje, na katerem je Verstovšek poročal o saniranju posojilnice. Na zborovanju so krivdo za polom posojilnice v Šoštanju nekateri skušali pripisali kar Zadrugi zvezi v Celju, vendar tega niso uspeli dokazati. V spletu okoliščin je »dr. Fran Mayer, katerega kmetje po navadi imenujejo 'doktor Zguba', zatrjeval, da je že plačal hranilnici 20.000 K in je moral prodati celo svojo vilo.« Komentator je zapisal, da slednje pač ne drži.³⁴

Po lokalnem ustnem izročilu naj bi dr. Fran Mayer svojo pravkar zgrajeno vilo prodal zaradi prezadolženosti z nakupi knjig,³⁵ a se je izkazalo, da je bil razlog finančnih težav v nelikvidnosti Hranilnice in posojilnice v Šoštanju. Za nastalo škodo je Mayer osebno odgovarjal s svojim imetjem.³⁶ Med drugim je bil tudi četrtinski solastnik šoštanske Graščine, ki jo je s tem izgubil.³⁷ Zaradi finančnih težav so bile ogrožene tudi njegove osebne nepremičnine.³⁸ Komaj novozgrajeno vilo je 26. maja leta 1908 kupila Avgusta Kranjc, veleposestnica iz Šentilja.³⁹ Dogovorjena kupnina »je bila 51.623 K, ki se je je kupec Avgusta Kranjc zavezala tekom 4 tednov prodajajoči Riči Mayer intabulirani zahtevek na temelju notarskih aktov z dne 10. aprila 1908 v znesku 15.000 K izplačati.« Posestnica Avgusta Kranjc je marca leta 1912 umrla, zato bi morala vila Mayer postati del zapuščine po umrli, vendar se to ni zgodilo.⁴⁰ Ker pravni posel ni bil v celoti dokončan, je na podlagi prisvojitelne listine z dne 20. junija 1914 Fran Mayer znova postal

³⁴ *Štajerc*, 29. 6. 1913, št. 26. Posojilnica v Šoštanju pred konkurzom.

³⁵ Ustni vir: Vlado Kojc, 2010; Ustni vir: Danilo Čebul, 2010.

³⁶ Arhiv Muzeja Velenje. Pismo z dne 3. aprila 1911, v katerem dr. Josip Vošnjak razjasnjuje propad šoštanske posojilnice.

³⁷ Aplinc, Vošnjaki industrijalci iz Šoštanja.

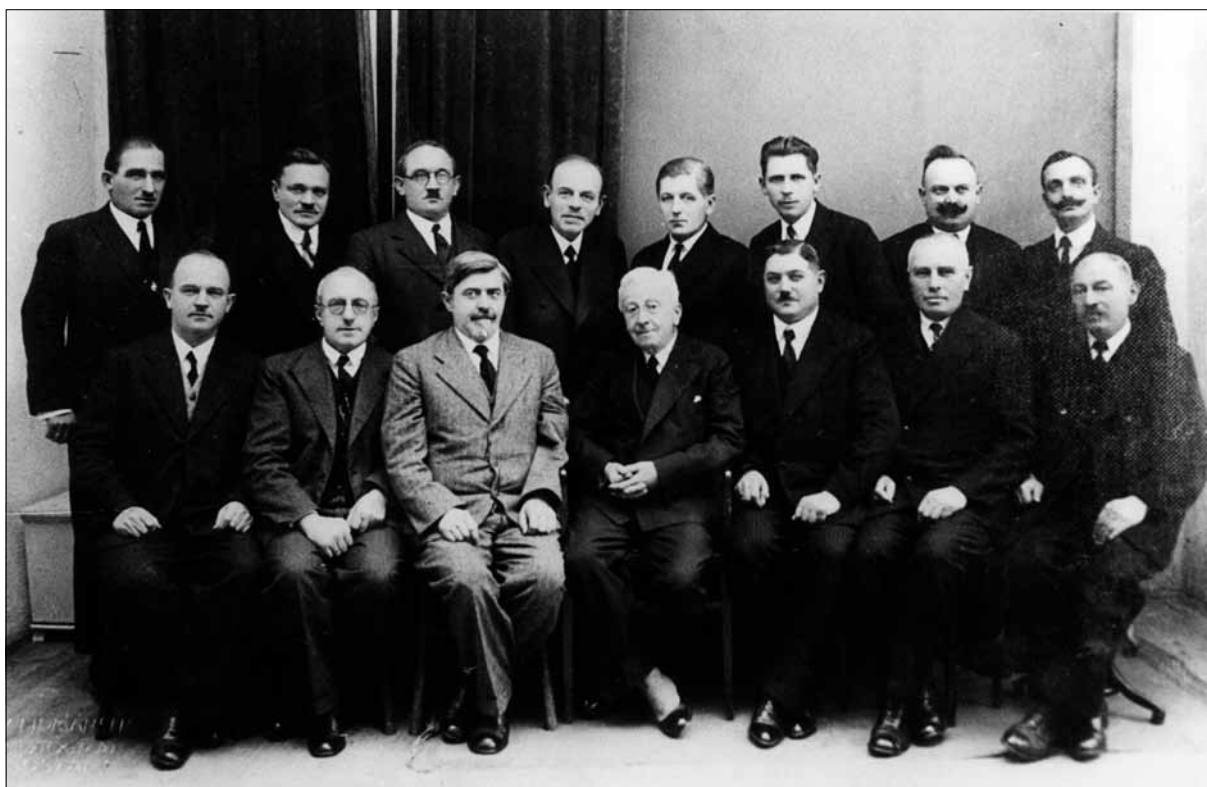
³⁸ *Štajerc*, 29. 6. 1913, št. 26. Posojilnica v Šoštanju pred konkurzom. Zapis: »Kupna pogodba 5. oktober 1898: Fran Mayer in Riči Mayer lastnika posesti p. št. 261 k.o. Šoštanj vsak do ene polovice. Notarski akt 31. marec 1908: lastninska pravica Riči Mayer se je vknjižila na moža Frana Mayerja.«

³⁹ Okrajno sodišče Velenje, Zemljiška knjiga Velenje, vpis v ročno vodeno staro zemljiško knjigo, k.o. Šoštanj, parc. št. 153 in 646/4, vložek 261. »Na podlagi notarskega pisma se vknjiži lastninska pravica Riči Mayer za dr. Fran Mayerja.« Naslednji vpis: »Temeljem kupne pogodbe z dne 26. maja 1908 se knjiži lastninska pravica na Avgusta Kranjc, veleposestnica iz št. Ilja.«; Ustni vir: Danilo Čebul, 2010. Ara je bila predana, vendar je nova lastnica umrla.

⁴⁰ *Štajerc*, 29. 6. 1913, št. 26. Posojilnica v Šoštanju pred konkurzom.

³² Prav tam.

³³ *Štajerc*, 22. 6. 1913, št. 25. Posojilnica v Šoštanju pred konkurzom; *Štajerc*, 29. 6. 1913, št. 26. Posojilnica v Šoštanju pred konkurzom;

Občinski zastop v Šoštanju (Muzej Velenje, fototeka, foto. 4600)

lastnik vile.⁴¹ Mayer je bil posojilnici dolžan 92.000 kron. S pomočjo sorodnikov iz Slovenskih Konjic so posojilnici poplačali 20.000 kron.⁴² Josipina Prus, ki je bila mati Riči Mayer, je iz svojega premoženja prispevala velika sredstva za poplačilo dolga.⁴³ Preostali dolg v višini »72.000 K z obrestmi vred pa je posojilnica dr. Mayerju šenkala / ... /.« so zapisali v časopisu *Štajerc*.⁴⁴ Po družinskem izročilu je navedeni dogodek za družini Mayer in Prus predstavljal močan finančni pretres.⁴⁵ K temu lahko pridamo, da so veliko težji pretres doživeli prav tisti, ki so bili v polomu slovenske Hranilnice in posojilnice v Šoštanju najbolj ranljivi. »Zdaj se sili vboge kmete, ki itak iz rok v usta živijo, da naj plačujejo obresti / ... /.«⁴⁶ 600 zadružnih članov bi za pokritje deficita mnogo manj plačalo, če bi za to odgovarjale odgovorne osebe posojilnice.⁴⁷ Dogajanje in zaplete okrog poloma šoštanjске hranilnice je spremljal tudi deželni zbor. Okrajno načelstvo Slovenj Gradec je 22. avgusta 1911

poročalo državnemu namestništvu v Gradec, da je stanje v posojilnici urejeno, ker je Zadružna zveza v Celju pokrila primanjkljaj, in da je podjetje Ivana Vošnjaka likvidirano, njegove nepremičnine pa zasežene v korist posojilnice za poplačilo dolgov.⁴⁸

Pri tem moramo opozoriti na pomembno dejstvo, ki je omogočalo pokritje primanjkljaja Hranilnice in posojilnice v Šoštanju. Na Zvezi slovenskih posojilnic v Celju je bil leta 1905 sprejet predlog njenega predsednika Mihaela Vošnjaka. Zveza naj se preobrazi v Zadružno zvezo v Celju in naj v bodoče predstavlja centralo za izravnavo denarja med članicami. Na čelo novega upravnega odbora je bil znova izvoljen Mihael Vošnjak. Zadružna zveza je uspešno delovala, srečevala pa se je z vse večjimi težavami zaradi političnega razdora v vrstah Slovencev. Ne le zaradi tega, temveč bolj zaradi slabega zdravstvenega stanja in visoke starosti se je Mihael Vošnjak na občnem zboru 1910 odrekel vsakemu sodelovanju v zvezi. Postal je njen častni član.⁴⁹

Zadeva pa je po drugi strani v veliki meri nosila močan nacionalni predznak. *Štajerc* je v komentarjih

⁴¹ Ustni vir: Vlado Kojc, 2010. Okrajno sodišče Velenje, *Zemljiška knjiga Velenje, vpis v ročno vodeno staro zemljiško knjigo, k.o. Šoštanj, parc. št. 153 in 646/4, vložek 261/8. Vpis: »Na podlagi prisojilne listine z dne 20. junija 1914 se knjiži lastninska pravica na dr. Fran Mayerja, odvetnika v Šoštanju.«*

⁴² *Štajerc*, 29. 6. 1913, št. 26. *Posojilnica v Šoštanju pred konkurzom.*

⁴³ Ustni vir: Andrej Pipuš, 2010.

⁴⁴ *Štajerc*, 29. 6. 1913, št. 26. *Posojilnica v Šoštanju pred konkurzom.*

⁴⁵ Ustni vir: Andrej Pipuš, 2010.

⁴⁶ *Štajerc*, 7. 7. 1913, št. 27. *Polom posojilnice v Šoštanju.*

⁴⁷ *Štajerc*, 29. 6. 1913, št. 26. *Polom posojilnice v Šoštanju.*

⁴⁸ Videčnik, *Denarništvo v Šaleški in Zgornji Savinjski dolini*, str. 33–38; Aplinc, *Vošnjaki industrijalci iz Šoštanja.*

⁴⁹ Videčnik, *Denarništvo v Šaleški in Zgornji Savinjski dolini*, str. 33–38.

na dogajanje izkoristil vsako podrobnost in nerodnost proti obtoženim akterjem in s tem slovenski narodni strani. Na to kaže omemba šoštanjskega trgovca Senice, ki je bil označen za »*enega tistih slovenskih trgovcev, ki pridigujejo sovraštvo proti Nemcem, da bi potem sami lepše kšefte delali.*« Sledil je poziv: »*Kdor noče gotovih neprijetnosti doživeti, ta ravno ne gre k trgovcu Ivanu Senica.*«⁵⁰

Šoštanjska posojilniška afera je prav gotovo najbolj škodovala ugledu slovenskega hranilništva, kar so takoj izkoristili Nemci in tudi vse glasnejši klerikalci, ki so po deželi na veliko ustanavljali svoje kmečke posojilnice. Vsekakor so slovenski narodni krogi za propad podjetja Ivana Vošnjaka krivili sorodnika in nasprotnika Hansa Woschnagga. Prevladovalo je mnenje, da Ivan Vošnjak ni zmožal ostre konkurence z »nemčurskimi« sorodniki, kar mu je prineslo velikansko gospodarsko škodo. Posredni razlog za propad njegove tovarne je brez dvoma bila tudi gospodarska kriza v začetku stoletja, kar smo že omenili. Na dražbi prodano podjetje je kupila banka Agrarija, nato pa tovarnar Franz Woschnagg. S tem dejanjem naj bi se za vse čase znebil nevarnega slovenskega konkurenta, kajti tovarna je bila zgrajena zato, da prepreči vdor nemškega kapitala v Šaleško dolino.⁵¹

Nimfa

Kot odvetnik in intelektualec je bil Fran Mayer precej družbeno aktiven. V hotelu Avstrija v Šoštanju je bil 5. marca 1904 ustanovni sestanek Šaleške podružnice Slovenskega planinskega društva, na katerem je bil izvoljen za odbornika.⁵² Priprave na prevrat so na Slovenskem pred koncem prve svetovne vojne med drugim potekale tudi z ustanavljanjem narodnih svetov. Sredi avgusta leta 1918 je bil v Ljubljani ustanovljen Narodni svet za slovenske dežele in Istro, 26. septembra pa v Mariboru Narodni svet za Štajersko, katerega predsednik je postal Velenjčan Karel Verstovšek. V Šaleški dolini je bil prvi narodni svet ustanovljen 15. oktobra leta 1918 v Šoštanju. Takrat je bil za predsednika izbran prav odvetnik Fran Mayer, za tajnika pa trgovec Ivan Senica. Ob koncu prve svetovne vojne pa je postal prvi občinski upravnik ali *gerent* v Šoštanju.⁵³ Eden prvih ukrepov nove občinske oblasti je bil izdan že 1. novembra 1918. Po tem odloku »*morajo v 48 urah izginiti*« vsi nemški napisi in se nadomestiti s slovenskimi. Vendar tega v Šoštanju nekateri niso upoštevali, pri tem sta najbolj izstopala »K. K. Priv. Lederwerke Franz Woschnagg &

Söhne«⁵⁴ in gostilničar Viktor Hauke.⁵⁵ Tudi deželna vlada je junija leta 1919 z odlokom Okrajnega glavarstva Slovenj Gradec naložila »*občini, da mora skrbeti za to, da morajo imeti obrtniki na svojih obratih označeno istega in sicer isti v območju Deželne vlade za Slovenijo.*« Deželna vlada je pozvala vse dotične, da v roku štirih dni namestijo na podjetja primeren napis v slovenskem ali srbohrvaškem jeziku. Zagrozili so tudi s kazenskimi sankcijami po obrtnem zakonu, če odloka ne bi uresničili do 15. julija 1919. Vendar se v tovarni niso uklonili tako zlahka in nastal je pravi spor glede vprašanja pristojnosti za spremembo napisa.⁵⁶ Ker se tovarna ni pokorila ukazom občine, jih je ta naznanila Okrajnemu glavarstvu Slovenj Gradec. To je novembra leta 1919 »*oglobilo*« podjetje za 100 kron. Kljub pritožbi podjetja je ministrstvo trgovine in industrije z odlokom 8. januarja 1920 pritožbo zavrnilo, prvo sodbo pa potrdilo. Občina je z odlokom 30. januarja 1920 drugič pozvala Woschnaggovo usnjarno, naj postavi podjetju primeren napis v slovenskem ali srbohrvaškem jeziku. Vodstvo tovarne se spet ni pokorilo, zato so jih znova prijavili na Okrajno glavarstvo Slovenj Gradec.⁵⁷ Spor se je nadaljeval vse do leta 1921. Medtem je Šoštanj dobil novega občinskega gerenta, ki je v neki pritožbi zapisal. »*Bivši občinski gerent v Šoštanju, odvetnik dr. Fran Mayer, je po preobratu dne 1. novembra 1918 izdal odlok, da morajo v 48 urah izginiti vsi nemški napisi in se nadomestiti s slovenskimi. To je bilo še takrat, ko še ni bilo nobenega tozadavnega od državne oblasti izdanega ukaza. Sedaj ko imamo že od leta 1919 tak ukaz in sedaj ko dr. Mayer ni več gerent, pač pa zastopnik tvrdke, pa se protivi, da bi njegova klijentinja izvršila tak ukaz.*«⁵⁸ V imenu tovarne je v raznih pritožbah namreč zapisal, da so »*gospodje pri tvrdki lojalni jugoslovanski državljani*«. V tej maniri je ravnal tudi lastnik tovarne Franz Woschnagg mlajši, saj se je 8. julija 1920 osebno zavzel in sam naročil od občine poslanemu slikarju, naj izdela slovenski napis. Že naslednji dan pa se je Mayer zaradi napisa pritožil. Zalar, gerent takratne občine Šoštanj, je v prizivu Okrajnemu glavarstvu Slovenj Gradec zapisal: »*S takim postopanjem nam dr. Mayer v narodnem oziru v tukajšnjem okraju zelo veliko škoduje. Kjer koli se gre v kaki zadevi proti tukajšnjim Nemcem oziroma nemškutarjem, povsod jim je on zaščitnik, ki dela zanje razne neutemeljene vloge*

⁵⁴ Aplinc, Vošnjaki industrijalci iz Šoštanja.

⁵⁵ Ževart, Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini. Še leta 1921 je celjska Nova doba pisala, da gostilničar v Šoštanju, Viktor Hauke, ni hotel odstraniti velikih začetnic D. H. (Deutsches Haus) nad vhodom v gostilno. Trdil je, da to odslej pomeni »Društvena hiša«. Na hiši pa je še vedno bil narisano belo-zeleni štajerski znak.

⁵⁶ SI_ZAC/0060 Občina Šoštanj, a. š. 2, Občina Šoštanj 1920, dopis 10. 7. 1920.

⁵⁷ SI_ZAC/0060 Občina Šoštanj, a. š. 2, Občina Šoštanj 1919, dokument št. 1094.

⁵⁸ SI_ZAC/0060 Občina Šoštanj, a. š. 2, Občina Šoštanj 1920, priziv, 10. 7. 1920.

⁵⁰ Štajerc, 29. 6. 1913, št. 26. Posojilnica v Šoštanju pred konkurzom.

⁵¹ Koje, 185 let tovarne usnja 1788–1973.

⁵² Planinsko društvo Šoštanj, dokumantacija, zapisnik ustanovnega sestanka Šoštanjske podružnice SPD, 1904.

⁵³ Hribernik, Mesto Šoštanj.

in pritožbe, s katerimi sicer nič ne opravi, dela pa s tem Nemcem potuho in krepki njihov že itak uporni duh proti državnim oblastem. / ... /⁵⁹ Tudi danes nam razlogi za tovrstno ravnanje, vsaj nekaterih, niso znani, prav gotovo pa na nek način potrjujejo pragmatičnost akterjev. Seveda so se stvari spreminjale počasi, država pač ni bila preostra z lastniki, saj je imela od njih predvsem koristi. Septembra 1921 je Okrajno glavarstvo Slovenj Gradec razglasilo sedemodstotno državno posojilo. Zanimivo je, da se je tako imenovano nemško prebivalstvo odzvalo zelo dobro. Tovarna in nastavljenici so ponudili skupaj za 1.126.000 K državnega posojila, kar je verjetno rešilo marsikatero težavo. Kasneje so najspornejši nemški napis v tovarni spremenili v slovenskega: »Franc Woschnagg & sinovi«. Nasprotovanje občine in vodstva tovarne se je umirilo z razrešenim vprašanjem plačevanja davčnih obveznosti in doklad mestni občini Šoštanj.⁶⁰

Po prvi svetovni vojni je Mayer nadaljeval z odvetniško prakso. Med drugim je bil leta 1920 pobudnik ustanovitve meščanske šole v Šoštanju.⁶¹ V njej je od leta 1926 deloval tudi kot podnačelnik upravnega odbora.⁶² Kot uspešen odvetnik je imel privatne in poslovne vezi tudi z Vošnjaki, industrialci iz Šoštanja, s katerimi je sodeloval pri njihovem nakupu graščine Gutenbüchel in mnogih drugih poslih.⁶³ Med drugim je sodeloval pri vpisu podjetja Kemična tovarna Šoštanj, d. d., v register družb pri Okrožnem kot trgovskem sodišču v Celju,⁶⁴ bil stečajni upravitelj⁶⁵ nekaterim propadlim podjetjem⁶⁶ in deloval v upravnem odboru Južnoštajerske posojilnice.⁶⁷ Udeleževanje se je tudi na političnem področju in bil na volitvah večkrat predsednik volilnega odbora,⁶⁸ leta 1928 pa je kandidiral tudi sam ter bil izvoljen za župana Občine Šoštanj mesto.⁶⁹ Še istega leta je dal pobudo za izgradnjo prvega javnega vodovoda in ustanovitev gradbenega odbora. Sam je »osebno vodil vse priprave, zvezane z neštetimi poti, pogajanji in celo moledovanji«. ⁷⁰ Po velikih naporih vodovodnega odbora in poslovnih potezah župana Mayerja je leta 1931 iz vodovodnih pip v Šoštanju pritekla voda. Projekt, s katerim je bila močno izboljšana kvaliteta življenja meščanov, predstavlja

Gradnja vodovoda leta 1931 (Občina Šoštanj, arhiv, Album fotografij G. Rumpel A. D. 1931)

najpomembnejši komunalni dosežek v Šoštanju med obema svetovnima vojnoma.⁷¹ Ob velikem uspehu so spoštovanemu županu Šoštanja ob njegovi 65-letnici tudi v *Slovincu* čestitali z besedami: »Jubilantu, ki je zvest prijatelj in naročnik Slovenca, k pomembnemu jubileju iskreno čestitamo in mu želimo še mnogo zdravih let.«⁷² Velik ugled, zasluge in dosežki so mu končno prinesli tudi naziv častnega meščana mesta Šoštanja. Največji poklon pa so mu dale šoštanjske žene, ko so mu v zahvalo za tekočo vodo podarile *Nimfo*, delo akademskega kiparja Ivana Napotnika.⁷³ Župan Občine Šoštanj mesto je bil vse do leta 1937/38, ko je zaradi upravnih reform bivše Kraljevine SHS prišlo do združitve Občine Šoštanj mesto in Občine Šoštanj okolica.⁷⁴

Tenis, kriket in karirasta obleka

Mladi Fran Mayer, takrat še odvetniški koncipient, se je leta 1896 poročil z Marijo (Riči) Prus⁷⁵ iz Slovenskih Konjic. Riči je izhajala iz družine konjiškega odvetnika

⁵⁹ Prav tam.

⁶⁰ Aplinc, Vošnjaki industrijalci iz Šoštanja.

⁶¹ Šola je bila ustanovljena 19. avgusta 1920.

⁶² Hribernik, Mesto Šoštanj.

⁶³ Aplinc, Vošnjaki industrijalci iz Šoštanja.

⁶⁴ Uradni list Deželne vlade za Slovenijo, letnik II., 23. marec 1920, str. 159.

⁶⁵ Uradni list Ljubljanske in mariborske oblasti, letnik IX., 15. januar 1927, str. 38.

⁶⁶ Uradni list Deželne vlade za Slovenijo, letnik III., 14. 7. 1921.

⁶⁷ Orožen, Denarnišтво v Celju, str. 39.

⁶⁸ Uradni list Ljubljanske in mariborske oblasti, letnik IX., 23. avgust 1927, str. 530.

⁶⁹ Hribernik, Mesto Šoštanj.

⁷⁰ Jutro, 8. 2. 1931, št. 32. Naši kraji in ljudje: Šoštanj s svežo vodo iz Belih Vod.

⁷¹ Hribernik, Mesto Šoštanj.

⁷² Slovenec, 19. 5. 1931. Dr. Fran Mayer – 65 letnik.

⁷³ Ustni vir: Danilo Čebul, 2010.

⁷⁴ SI_ZAC/0060 Občina Šoštanj, a. š. 3, Občina Šoštanj 1937.

⁷⁵ V nadaljevanju Riči (15. 11. 1874–13. 4. 1964).

Teniško igrišče pri vili Mayer leta 1922 (Zasebni arhiv družine Pipuš iz Slovenskih Konjic)

Antona Prusa⁷⁶ in Josipine,⁷⁷ rojene pl. Ul.⁷⁸ Ko se je leta 1896 dvaindvajsetletna Riči poročila z Mayerjem, se je isti dan, prav tako stanu primerno, poročila še sestra Fina s Franom Kotnikom, predsednikom Okrožnega sodišča v Celju.⁷⁹ Leto po poroki, leta 1897, se je rodil

sin Anče,⁸⁰ leta 1899 hči Marija (Majka)⁸¹ in na prelomu stoletja še tretji otrok Dušan.⁸² Družina Mayer se je v Šoštanju nastanila pred koncem 19. stoletja. V bližini nove stavbe okrajnega sodišča in ljudske šole sta Mayerja na obrobju trga našla primeren prostor za gradnjo hiše. Zemljišče sta konec leta 1898 kupila od Franca Rajšterja in Franca Šolna, oba sta bila posestnika v Šoštanju.⁸³ Kmalu je bila zgrajena nadstropna enodružinska me-

⁷⁶ Ustni vir: Andrej Pipuš, 2010. Dr. Anton Prus (1833–1884). V zakonu Josipine in dr. Antona Prusa so bili rojeni štiri otroci: Fina, Riči, Štefana in Anton. Fina (1872–1920). Riči (1874–1964). Štefana (1878–1941). Anton (1880–1935). Anton (rojen 1880) se je poročil z učiteljico Marijo Krajnc, ki je bila učiteljica, v zakonu pa sta imela otroke: Danico (1914–2010), Olgo (1916–1977), ki je bila magistra farmacije, in sina Antona (1920–2007), ki je bil odvetnik v Ljubljani. Danica Pipuš, rojena Prus, se je poročila z Radošem Pipušem, sinom dr. Radoslava Pipuša, odvetnika v Mariboru in znanega slovenskega narodnjaka.

⁷⁷ Josipina Ul (1851–1930).

⁷⁸ Ustni vir: Andrej Pipuš, 2010. Slovenski biografski leksikon.

⁷⁹ Ustni vir: Andrej Pipuš, 2010. Še v začetku 19. stoletja je bil Antonov oče Štefan Prus, kovač v Konjicah. Poročil se je z Ano Terkuč, ki je bila sestra konjiškega nadžupnika Antona Terkuča (1779–1858). Mladi Anton Prus je moral biti gotovo nadpovprečno nadarjen, saj mu je stric nadžupnik omogočil šolanje in bil njegov podpornik. Med študijem prava na Dunaju, zaključil ga je po stričevi smrti, se je moral preživljati kot domači učitelj in vzgojitelj otrok. Med drugim je takšno službo opravljal tudi pri plemiški družini Josefa Ritterja von Ul. V začetku šestdesetih let 19. stoletja je zaključil študij prava na Dunaju in postal doktor prava. Kljub temu da je bil sin kovača, je z izobrazbo pridobil primeren stan, da se je lahko potegoval za Josipinino roko, eno od hčera omenjene družine von Uhl. Ta poroka dokazuje, kakšen vzpon na družbeni lestvici je v tistih časih omogočala pridobljena izobrazba. Dr. Anton Prus in Josipina Prus sta najprej živela na Dunaju, nato pa sta se nastanila v Konjicah. Po družinskem izročilu naj bi na odločitev dr. Anto-

na Prusa, da se z Dunaja preseli v Konjice, vplivala nacionalno prebujanje med Slovenci in tedanji znani slovenski politik Lovro Toman, s katerim je dr. Anton Prus prijateljaval; Melik, Volitve na Slovenskem 1861–1918; Orožen, Denarništvu v Celju, str. 26–27. Dr. Anton Prus je bil politično aktiven in je leta 1873 celo kandidiral na volitvah za državni zbor. Za nemško usmerjenim R. Foreggerjem je dobil 129 glasov.

⁸⁰ Anče Mayer (24. 2. 1897–27. 8. 1917).

⁸¹ Majka Mayer (7. 2. 1899–1983).

⁸² Ustni vir: Andrej Pipuš, 2010; Ustni vir Vlado Kojc, 2010; NŠAM, Status animarum župnije sv. Mihaela Šoštanj 1916–1924. Dušan Mayer (17. 7. 1900–1971) je bil kapitan dolge plovbe.

⁸³ Okrajno sidišče Velenje, Zemljiška knjiga Velenje, vpis v ročno vodeno staro zemljiško knjigo, k.o. Šoštanj, parc. št. 153 (stavbišče, vrt, velikosti 1145 m²) in 646/4 (vrt, travnik, velikosti 3469 m²), vložek 261. »Na podlagi kupne pogodbe z dne 5. oktober, 1898 se knjiži lastninska pravica v prid zakoncev: dr. Fran Mayer do ½, Riči Mayer, odvetnikove soproge v Šoštanju do ½.«; Okrajno sodišče Velenje, Zemljiška knjiga Velenje, vpis v ročno vodeno staro zemljiško knjigo, k.o. Šoštanj, vložek 123, parc. št. 646/2 (vrt), 646/3 (vrt, sadovnjak). »Na podlagi kupne pogodbe z dne 25. oktober, 1898 se knjiži lastninska pravica v prid gospe Riči Mayer, odvetnikove soproge v Šoštanju.«

ščanska vila z obsežnim vrtom.⁸⁴ Izgradnjo takšne za Šoštanj prestižne vile je omogočilo veliko imetje, ki sta ga oba zakonca prinesla v zakon. Fran Mayer je podejval veliko premoženje po svojem očetu iz Sevnice, Riči pa ga je dala prababica Josipina Prus.⁸⁵ Nova stavba je dobila hišno številko 156 in predstavlja primer klasične meščanske vile, grajene kot stanovanjski objekt z odvetniško pisarno. Vila Mayer je bila oblikovana v stilni maniri poznega historizma⁸⁶ in govori o lastnikovem družbenem položaju, njegovem okusu in relativni konservativnosti.⁸⁷ Večina pohištva je bila iz obdobja historizma in neoklasicizma.⁸⁸ Vilo sta obkrožala vrt in park, ki je bil urejen v angleškem stilu⁸⁹ po vzoru takratnega vrta družine Prus iz Konjic.⁹⁰

Ko se je družina Mayer vselila v vilo, se je vključila v življenje takratnega premožnega šoštanjskega meščanstva. Doma so veliko brali, imeli so tudi bogato opremljeno knjižnico, pretežno v nemškem jeziku. Sicer pa je dr. Mayer bil med drugim dolgoletni naročnik *Slovenca*⁹¹ in že od leta 1906 društvenik *Časopisa za zgodovino in narodopisje*.⁹² Radi so potovali, doma pa gojili pestro družabno življenje. Prijateljevali so z mnogimi intelektualci, ki so bili del takratne elitne šoštanjske družbe. Pogosto so prirejali zabave in druženja s prijatelji pod hišnim altanom ali na vrtu, o čemer zgovorno pripovedujejo fotografije iz družinskega albuma. Dru-

žinsko izročilo opisuje Frana Mayerja kot dobrodušnega človeka, ženo Riči pa kot bolj zadržano osebo. Tako naj bi bila ob obiskih postrežba pri mizi zelo formalna, pomembno pa je bilo tudi obnašanje.⁹³ V hiši je bilo tudi zaradi Mayerjeve odvetniške pisarne vedno živahno. Za vzdrževanje družabnega življenja, vile, reprezentančnega vrta⁹⁴ z rekreacijskim delom, teniškim igriščem, dvorišča z gospodarskim vrtom⁹⁵ so imeli Mayerji stalno zaposlene dve dekli in kuharico.⁹⁶ Fran je bil ljubitelj angleške mode, saj se je, kar kažejo fotografije iz družinskega albuma, rad oblačil v takrat moderna karirasta oblačila in izbiral obuvala iz katalogov.⁹⁷ Mayerji so se veliko ukvarjali s športom.⁹⁸ Na vrtni parceli, ki je bila takrat seveda precej večja od današnjega okrnjenega obsega, so s pridom uporabljali teniško igrišče.⁹⁹ V tem času so bila v Šoštanju kar tri teniška igrišča, pri Mayerju, Peuniku in Woschnaggu, kar govori o posebnem statusu in maniri takratnega šoštanjskega meščanstva.¹⁰⁰

S prijatelji so na vrtni trati radi igrali kriket, Majka Mayer pa je z očetom in bratom rada kolesarila na tandemu. S kolesom so se večkrat podali na pot iz Šoštanja kar preko Doliča v Konjice, kar ni bil ravno majhen podvig, saj so bile v tistem času cestne in železniške povezave med Konjicami in Šoštanjem slabe.¹⁰¹ Majka, Dušan in Anče, so bili za časa svojega življenja med Šoštanjčani priljubljeni zaradi svoje razgledanosti, človekoljubja in velike pripravljenosti za vsestransko pomoč.¹⁰² Anče je začel s študijem prava, vendar je bil kmalu po začetku prve svetovne vojne¹⁰³ vpoklican v vojsko, kjer je pridobil čin rezervnega poročnika. S fronte je večkrat prišel na dopust v Šoštanj. Leta 1917 je padel na soški fronti pri enem od protinapadov na Škabrijel v bližini

⁸⁴ Ustni vir: Andrej Pipuš, 2010.

⁸⁵ Ustni vir: Andrej Pipuš, 2010.

⁸⁶ ZVKDS OE Celje, *Konservatorski program obnove vile Mayer v Šoštanju*, EŠD 16635, 2007. Glavna vhodna vrata vile so bila v večjem delu pročelja stavbe poudarjena z dvonadstropno leseno verando (altan). Mayerjevi so dom uredili tako, da je bivalni del bil v nadstropju. V osrednjem dvoranskem prostoru je bil urejen dnevni prostor z jedilnico, kuhinja s shrambo je bila v vzhodnem delu nadstropja, prostor na severovzhodni strani nadstropja in prostora na jugozahodni strani pa so bili namenjeni drugim bivanjskim funkcijam. V severozahodnem delu pritličja sta bili urejeni odvetniška pisarna na zahodni in knjižnica na vzhodni strani. Ustni vir: Andrej Pipuš, 2010. Družinski album družine Mayer. Stranke so v odvetniško pisarno vstopale skozi vrata v vogalnem stolpiču, ki so jih kasneje zazidali. Skozi stranski vhod na dvoriščni strani se je vstopalo v pralnico in umivalnico. Mayerjeva vila je nedvomno redek primer meščanskega stanovanja, ki ima v umivalnici celo notranji bazenček.

Ustni vir: Anton De Costa, 2010. Vitel ob stranskem vходу na dvoriščni strani so uporabljali za transport kurjave do balkona v nadstropju. Vsako nadstropje je imelo svoje sanitarne prostore ob stopnišču v jugovzhodnem delu. V kleti so hranili sode z vinom in jabolčnikom, del kleti pa je bil namenjen shrambi in prezimovanju vrtnin.

⁸⁷ Pripomba avtorja prispevka.

⁸⁸ Ustni vir: Andrej Pipuš, 2010.

⁸⁹ ZVKDS OE Celje, *Konservatorski program obnove vile Mayer v Šoštanju*, EŠD 16635, 2007.

⁹⁰ Ustni vir: Andrej Pipuš, 2010.

⁹¹ *Slovenec*, 19. 5. 1931. Dr. Fran Mayer – 65 letnik.

⁹² ČZN, 3. letnik, 1906, št. 1, str. 229. V imenik društvenikov Časopisa za zgodovino in narodopisje je bil leta 1906 vpisan tudi dr. Fran Mayer, odvetnik iz Šoštanja.

⁹³ Ustni vir: Andrej Pipuš, 2010.

⁹⁴ ZVKDS OE Celje, *Konservatorski program obnove vile Mayer v Šoštanju*, EŠD 16635, 2007. Med njimi tudi ciprese, različne vrste cedar, gladki bor, javor, magnolije. Celotna parcela je bila ograjena z javorjevo živo mejo. Ob njej so rasli tudi leske, ribez in različne vrste vrtnic.

⁹⁵ ZVKDS, OE Celje, *Konservatorski program obnove vile Mayer v Šoštanju*, EŠD 16635, 2007.

⁹⁶ SI_ZAC/0060 Občina Šoštanj, a. š. 3, Občina Šoštanj 1925–1931, Seznam prebivalstva.

⁹⁷ Ustni vir: Vlado Kojc, 2010; *Dopisna karta podjetja Karo iz Maribora iz zapuščine Majke Mayer*.

⁹⁸ Ustni vir: Andrej Pipuš, 2010.

⁹⁹ Ustni vir: Anton De Costa, 2010.

¹⁰⁰ Aplinc, Vošnjaki industrijalci iz Šoštanja.

¹⁰¹ Konjice so bile z južno železnico povezane le z ozkotirno progo, ki je bila zgrajena leta 1899 in ukinjena leta 1962.

¹⁰² Ustni vir: Andrej Pipuš, 2010.

¹⁰³ Ustni vir: Andrej Pipuš, 2010. V zvezi s tem je iz družinskega pripovedovanja zanimiv drobec, ki je kazal navedene težave pri oskrbi prebivalstva in njihovo iznajdljivost. Prababica Josipina Prus, ki je do konca prve svetovne vojne in zloma monarhije pozimi bivala v svoji hiši v Gradcu, je morala zaradi težav z oskrbo mleko dovažati z vlakom kar iz Konjic. Takšna oskrba z večkratnim prelaganjem mlečnih posod je morala biti kar zapletena, a je kljub temu delovala, predvsem pa je odraz težavnih medvojnih razmer.

Vila Mayer po letu 1902 (Zasebni arhiv družine Pipuš iz Slovenskih Konjic)

naselja Zapotok. Šoštanjski Slovenci so takrat zapisali, da je njegova prezgodnja smrt »zadala družini preljud udarec in pokopala zlate nade / ... / staršev. / ... /. Ves Šoštanj je sočustvoval s težko prizadeto rodbino.«¹⁰⁴ Po družinskem pripovedovanju je imela sestra Majka na vrtu na prostoru z razpelom nekakšen oltarček v spomin na Ančeta, ki ni bil pokopan v domačem kraju.¹⁰⁵

Med obema vojnama je bila Majka zaposlena v očeto-vi odvetniški pisarni in jo pomagala voditi. Fran Mayer je umrl tik pred drugo vojno, leta 1940.¹⁰⁶ Med drugo svetovno vojno je bila družina Mayer izseljena v Topoljšico, v njihovi vili pa se je nastanil štab nemškega poveljstva.¹⁰⁷ Po koncu vojne sta ob družini Mayer¹⁰⁸ živeli v vili še družini Šmid in De Costa.¹⁰⁹ Glede na vpise v zemljiško knjigo je bila lastnina Mayerjev z odločbo OLO Šoštanj leta 1959 nacionalizirana in knjižena kot družbena lastnina na upravni organ Občine Šoštanj.¹¹⁰ Leta

1946 so z izročilno pogodbo oz. pogodbo o dosmrtnem preživljanju Majke Mayer vilo predali De Costom,¹¹¹ ti so v njej živeli do leta 1976 oziroma 1983.¹¹² Po drugi svetovni vojni je Majka imela težave s priznanjem delovne dobe, a se je zadeva uredila in za zaposlitev pri očetu je končno dobila pokojnino. Med Šoštanjčani je bila znana po umirjenem življenju in občutku za umetnost, ki ga je izražala z risbo. V domači vili je živela vse do smrti leta 1983.¹¹³ Brat Dušan, kapitan dolge plovbe, je s potovanj velikokrat prinašal eksotične rastline, ki so bile nato zasajene v domačem vrtu. Umrl je leta 1971. Mayerji za sabo niso pustili potomstva.¹¹⁴

Viri in literatura

Arhivski viri

Muzej Velenje

Pismo Josipa Vošnjaka ob propadu šoštanjske posojilnice, 1911.

Planinsko društvo Šoštanj

Zapisnik ustanovnega sestanka Šaleške podružnice SPD, 1904

¹⁰⁴ Slovenski narod, št. 208, 12. 9. 1917. Dnevne vesti.

¹⁰⁵ Ustni vir: Andrej Pipuš, 2010. Anče Mayer je po enem od obstoječih italijanskih vojske prehitro pogledal oz. zlezal iz jarka, kar je bilo zanj usodno.

¹⁰⁶ Ustni vir: Vlado Kojc, 2010. Okrajno sodišče Velenje, Zemljiška knjiga Velenje, vpis v ročno vodeno staro zemljiško knjigo, k.o. Šoštanj, parc. št. 153 in 646/4, vložek 261. »Temeljem prisojilne listine 3. 1. 1941 se knjiži lastninska pravica za Majko Majer do ½ in Dušan Mayer do ½.«

¹⁰⁷ Ustni vir: Vlado Kojc, 2010.

¹⁰⁸ Riči, Majka in Dušan.

¹⁰⁹ Ustni vir: Anton De Costa, 2011. V tem času so v hiši živeli tri družine – Mayer: Majka, Riči in Dušan; De Costa: Tone, Jožefa, Dušan in Tone; Šmid: Vladko, Katarina, Marija in Katja.

¹¹⁰ Okrajno sodišče Velenje, Zemljiška knjiga Velenje, vpis v ročno vodeno staro zemljiško knjigo, k.o. Šoštanj, parc. št. 153 in 646/4,

646/2, 646/3, vložka 123 in 261, vpis dne 20. 3. 1963.

¹¹¹ Ustni vir: Andrej Pipuš, 2010.

¹¹² Ustni vir: Anton De Costa, 2010.

¹¹³ Prav tam.

¹¹⁴ Ustni vir: Vlado Kojc, 2011.

Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM)

RMK župnije Sevnica 1860–1870.

Status animarum župnije sv. Mihaela Šoštanj 1916–1924.

Okrajno sodišče Velenje

Zemljiška knjiga Velenje, vpis v ročno vodeno staro zemljiško knjigo, k.o. Šoštanj, parc. št. 153 in 646/4, 646/2, 646/3, vložka 123 in 261, vpis dne 20. 3. 1963.

Zgodovinski arhiv Celje

SI_ZAC/0060 Občina Šoštanj, a. š. 2, Občina Šoštanj 1919, dokument št. 1094.

SI_ZAC/0060 Občina Šoštanj, a. š. 2, Občina Šoštanj 1920, priziv, 10. julij 1920.

SI_ZAC/0060 Občina Šoštanj, a. š. 3, Občina Šoštanj 1937.

SI_ZAC/0060 Občina Šoštanj, a. š. 3, Občina Šoštanj 1925–1931, seznam prebivalstva.

Zavod za varstvo kulturne dediščine, območna enota Celje (ZVKDS OE Celje)

Konservatorski program obnove vile Mayer v Šoštanju, EŠD 16635, 2007.

Časopisje

Jutro, 1931.

Slovenec, 1931.

Slovenski narod, 1898, 1917.

Štajerc, 1913.

Ustni viri

Danilo Čebul, Šoštanj, 2010.

Anton De Costa, Šoštanj, 2010.

Vlado Kojc, Šoštanj, 2010.

Andrej Pipuš, Slovenske Konjice, 2010.

Literatura

Aplinc, Miran: *Vošnjaki industrialci iz Šoštanja*.

Šoštanj: Zavod za kulturo, 2005.

Hribernik, Franc: *Mesto Šoštanj – zgodovinski opis* (ur. Tone Ravnikar). Šoštanj: Občina Šoštanj, 1998.

Imenik društvenikov I. 1906. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 3, 1906, št. 1, str. 229.

Kojc, Viktor: *185 let tovarne usnja 1788–1973*. Velenje: Tisk RLV, 1973.

Melik, Vasilij: *Volitve na Slovenskem 1861–1918*.

Ljubljana: Slovenska matica, 1965.

Orožen, Janko: *Denarništvo v Celju*. Celje: Ljubljanska banka – podružnica, 1973.

Sernec, Josip: *Spomini*. Ljubljana: Komisijska založba »Tiskovine zadruga«, 1927.

Slovenski biografski leksikon.

Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*.

Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.

Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji – II., Dolenjska (Med Bogenšperkom in Mokricami)*.

Ljubljana: Viharnik, 2001.

Uradni list Deželne vlade za Slovenijo, letnik II., 23. marec 1920.

Uradni list Deželne vlade za Slovenijo, letnik III., 14. julij 1921.

Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, letnik IX, 23. avgust 1927.

Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, letnik IX., 15. januar 1927.

Videčnik, Aleksander: *Denarništvo v Šaleški in Zgornji Savinjski dolini*. Velenje: Ljubljanska banka, 1989.

Vošnjak, dr. Bogumil: *Ob stoletnici Mihe Vošnjaka, prvega slovenskega zadrugarja, 18. september 1837*. Beograd: Zadruga štamparija, 1937.

Vošnjak, Josip: *Spomini* (zbral in uredil Vasilij Melik). Ljubljana: Slovenska matica, 1982.

Ževart, Milan: *Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini*. Ljubljana: Knjižnica OF, 1977.

Zusammenfassung

»UNTER JENEN TÄTIGEN, DIE DAS NATIONALE BEWUSSTSEIN IM VOLK SÄTEN«

Dr. Fran Mayer in Šoštanj

Aus Šoštanj (Schönstein), einer kleinen untersteirischen Provinzstadt, einst berühmt für die Lederherstellung und das nahe Kohlenbergwerk, stammen einige herausragende Persönlichkeiten, unter denen der Rechtsanwalt Dr. Fran Mayer (1866–1940) eine besondere Stellung einnimmt. Er übersiedelte mit seiner Familie im Jahr 1898 nach Šoštanj und ließ sich in einer neu erbauten bürgerlichen Einfamilienvilla in der Nähe des Bezirksgerichtes nieder. Er war jedoch als Rechtsanwalt nicht nur auf juristischem Gebiet tätig, denn als Intellektueller und nationalbewusster Slowene war er sowohl gesellschaftlich als auch politisch aktiv. All dies brachte ihm in der Zeit von 1900 bis 1910 eine mehr oder weniger erfolgreiche Führungsposition im Vorstand des slowenischen Geldinstitutes in Šoštanj ein. Nach dem Ersten Weltkrieg wurde er Gemeindegerechtigter und im Jahr 1920 initiierte er die Gründung der Bürgerschule in Šoštanj. Als langjähriger Bürgermeister der Gemeinde Šoštanj Stadt hatte er entscheidende Verdienste für den Ausbau der öffentlichen Wasserleitung im Jahr 1931, die die hygienischen Verhältnisse verbesserte und zur Modernisierung des Lebens beitrug. Auch in Šoštanj war das Bürgertum jene Gesellschaftsschicht, die insbesondere in der zweiten Hälfte der 19. Jahrhunderts eine führende Rolle einnahm. Es war dies die Zeit der fortschreitenden Industrialisierung und der gleichzeitigen Herausbildung des nationalen Bewusstseins. Das Bürgertum gestaltete seine gesellschaftliche Stellung auf Grundlage des Besitzes sowie der Bildung, und beides war für den Aufstieg in der Gesellschaft wichtig. Die Familie Mayer brachte mit ihrem gesellschaftlichen Leben, das offen für sportliche Aktivitäten und Kunst war, das bürgerliche Milieu nach Šoštanj, das noch heute bruchstückhaft in der Erinnerung der Stadtbürger verankert ist.

Schlagwörter: *Fran Mayer, Šoštanj, Schönstein, Bürgertum, Modernisierung*